

Видавничі проекти та звершення. Лицарі лікарювання в дзеркалі медичної біографістики

Етюди про творчі особистості в медицині, знані і незнані, – хвилююча тема. У цьому сенсі медична біографістика постає виразною фактологічною площиною, в якій вимальовується поступ медицини у вчинках багатьох особистостей. Як влучно зауважив К.А. Тімірязев: «Биографии ученых позволяют в лицах «изобразить» мировую повесть науки».

У цьому розумінні ініціатива Національної наукової медичної бібліотеки України (ННМБУ) є надзвичайно цікавою і навіть інтригуючою. Йдеться про унікальний словник «Медицина в Україні. Біобібліографічний словник. Вип. 2. Друга половина XIX – початок XX століття. Літери Л-С», який є одним із циклу біобібліографічних видань започаткованої серії «Медична біографістика» під загальною назвою «Медицина в Україні» (2005 р. побачив світ перший том другого випуску «Медицина в Україні. Біобібліографічний словник. Вип. 2. Друга половина XIX століття. Літери А-К»). У ньому представлені відомості понад 500 персоналій. Нещодавно колектив відділу організації науково-дослідної роботи ННМБУ (С.М. Булах, М.М. Гайдучок, Л.Б. Долинна, Л.О. Карденас Сільверіо, В.В. Николаєва; науковий керівник – генеральний директор ННМБУ, заслужений працівник культури України Р.І. Павленко) видав другий том другого випуску біобібліографічного словника, назва якого зазначена вище. Це видання досить оригінально структуроване: основна частина поділяється на три автономні, в яких містяться життєписи всесвітньовідомих та ще мало вивчених особистостей у медицині того часу, у другому ж розділі на читача чекає об'ємна система додатків, допоміжний матеріал «Цікаво знати», алфавітний покажчик персоналій, портретна галерея та ін. У словнику подані синтезовані дані щодо понад тисячі медиків, діяльність, місце народження чи роботи яких пов'язані з Україною. Такий обраний авторами принцип підбору матеріалу відкрив перед ними простір для створення широкого кола персоналій. Варто зазначити, що саме в цих працях термін «медична біографістика» знайшов, можливо, найбільш змістовне втілення.

Матеріал узятий здебільшого із власних джерел Бібліотеки, що містяться у фондах, – їх понад 900. Як відомо, використані дані й інших відомих книгозховищ. Порівняно з першим томом у другому представлені поняття відповідної хронологічної об'єктивізації термінів життя та діяльності зазначених осіб: від середини XIX ст. до 1922 р. Запропонований підхід дав можливість на фоні соціальних катаклізмів в Україні значно розширити таке коло. Надзвичайно хвилюючим моментом видання є портретна колекція багатьох героїв досліджень. Це майже 200 рідкісних фотографій, серед них, зокрема, знімки В.Ф. Недельського, С.Д. Носа, В.І. Олшевського, А.С. Пітри, Л.В. Средині, Д.А. Одрини та ін. Загалом, гортаючи словник, бачимо прагнення авторів усебічно відтворити як образи своїх улюбленців, так і історію медицини загалом. Про це свідчать такі матеріали, як «Калейдоскоп медичного життя», «Ордени, нагородні знаки, іменні премії», «Класифікація чинів», «Адміністративно-територіальний поділ», інформаційно-навичні додатки, серед яких подані відомості і про захоплення медиків, і про їхні винаходи, і про благодійну та літературно-публіцистичну діяльність, і про їх внесок у вітчизняну медицину, і про колекційну та музейну діяльність тощо.

Скрупульозно подані бібліографічні дані про персоналій. Зрозуміло, це результат наполегливих пошуків із їхнім узагальненням, на що здатні лише професіоналі-бібліографи. У цьому розумінні видання засвідчує найвищу кваліфікацію працівників відповідних відділів славетної Бібліотеки.

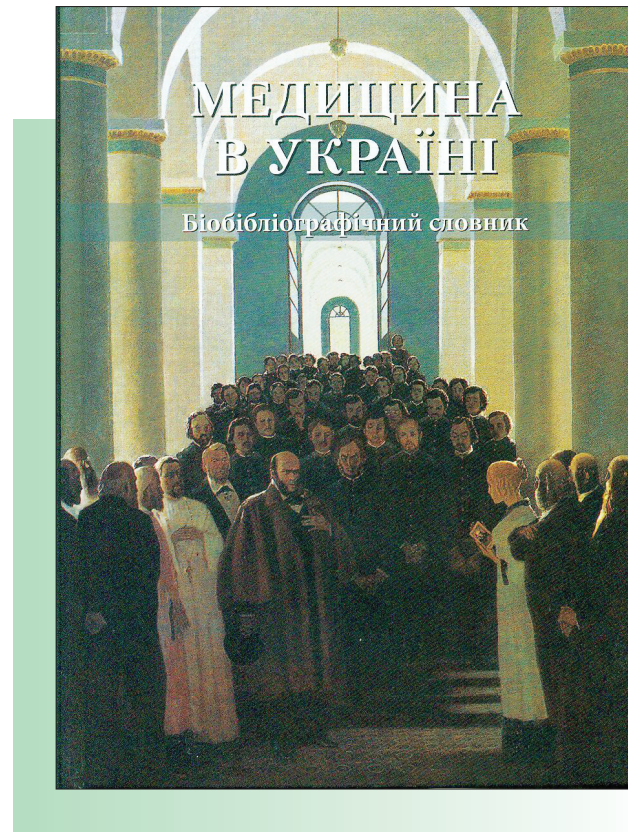
Колись М.І. Пирогов процитував О.С. Пушкіна: «Жизнь, ты с целью мне дана!» Огляд життя видатних вітчизняних учених-медиків, пов'язаних з Україною, таких як І.І. Мечніков, І.М. Сеченов, М.І. Пирогов, Ф.Ф. Мерінг, І.П. Пулюй, В.Й. Підвисоцький та ін., свідчить саме про такий дар геніїв медицини суспільству. Та не менш цікавими є відомості про досі не дуже знаних лицарів медичної науки та практики. Згадаємо хоча б зворушливу постать лікаря А.В. Лисенка, рідного брата великого українського композитора, піаніста, диригента, педагога М.В. Лисенка. Він був лікарем, громадським діячем, організатором першого в Росії лікувально-продовольчого пункту (Херсонська губернія, 1892), досвід роботи якого був широко використаний для організації санітарного нагляду за особами, які

приїхали у пошуках роботи. Під час епідемії холери у м. Знамянці (1892) А.В. Лисенко відкрив у лікарні холерний барак для місцевих і немісцевих жителів, які захворіли. За революційну діяльність лікар був заарештований і засланий у м. В'ятку. Через рік він утік із заслання і з допомогою брата М.В. Лисенка емігрував до Швейцарії. Мабуть, видатний композитор, працюючи над операми «Наталка-Полтавка» і «Тарас Бульба», мав тоді нагоду створити й оперу «Втеча».

Надзвичайно цікавим фактом в абдомінальній хірургії є зібрані в словнику дані про Н.Д. Монастирського – видатного вітчизняного патологоанатома, талановитого хірурга-дослідника, який здійснив справжню революцію в хірургії другої половини XIX ст. Він зробив вагомий внесок у вивчення клінічної картини раку шлунка та підшлункової залози, першим у Росії виконав холецистектомію і першим у світі (1887-1888) здійснив холецистоектомію («операцію Монастирського») – з'єднання (анастомоз) співустя жовчного міхура з тонкою кишкою у хворого на рак підшлункової залози. Н.Д. Монастирський виконував резекцію шлунка у хворих на рак, розтин піддіафрагмального абсцесу трансплевральним доступом. Він одним із перших у світі та першим у Росії виконав гастроентеростомію з приводу рубцевого звуження ворота шлунка після хімічного опіку (1882), довівши перевагу цієї операції над гастротомією та бужуванням, які застосовувалися на той час. У 1883 р. талановитий хірург-дослідник першим у світі описав інволютивні форми збудника сапу. Н.Д. Монастирський – один із засновників і пропагандистів антисептичного методу обробки ран. Усі праці цього геніального вченого дають право порівняти його з такими геніями хірургії, як Т. Більрот, Ц. Ру, М.В. Скліфосовський та ін.

Показово, що дослідження життя та діяльності деяких персоналій зовсім по-новому відкриває їхні творчі здобутки. Символічними тут є дані про П.І. Перемежку – видатного вітчизняного вченого-гістолога, гістофізіолога, ембріолога, представника морфолого-функціонального напрямку. Він був засновником і керівником Київської гістологічної школи; зробив вагомий внесок у розвиток гістології в Україні: був у числі перших професорів, які створювали самостійні кафедри гістології, що стало поштовхом для розвитку цієї науки. Дослідження вченого мали велике значення для розвитку ендокринології і дали початок новій епосі в цитології та каріології. П.І. Перемежку вивчав ембріогенез селезінки, мікроскопічну будову щитоподібної залози, гіпофіза та кровоносних судин, їх функціональні зміни у віковому та порівняльно-гістологічному аспектах. Він першим дав морфологічний опис і чітку схему гістологічної будови гіпофіза (1867), дослідив утворення та розвиток зародкових листків у курячому яйці (1868), встановив, що колоїд щитоподібної залози є продуктом її життєдіяльності. Вершиною наукової діяльності професора П.І. Перемежка стало відкриття (незалежно від В. Флеммінга) феномену «суцільного поділу» тваринних клітин (1878). Виявлення цього явища назавжди пов'язало його ім'я з найвеличнішим досягненням природознавства – колективним відкриттям мітозу. Важливим внеском у мікроскопічну техніку є винахід П.І. Перемежка – перший вітчизняний мікромом (1878), який за якістю не відрізнявся від зарубіжних мікромомів Шиффердекера, Л. Ранв'є і мав набагато меншу вартість. Маємо право називати цього вченого одним із фундаторів сучасної світової гістології.

Книга персоналізує українських лікарів на різних географічних зрізах, але найбільше в ній приділяється уваги Слобожанщині (нині – Харківщина). Тут варто згадати життєпис І.М. Оболенського – видатного лікаря-терапевта широкого профілю, блискучого діагноста. Він був одним із засновників Харківської школи клініцистів і патологів, організатором лабораторії загальної патології у Харківському університеті, де започаткував практичні вівісекційні заняття. Серед наукових досліджень вченого – питання терапії, фтизіатрії, ендокринології. І.М. Оболенський вивчав клінічну картину різних видів

тифу, ураження нервів та судин при сифілісі. Учений є автором праць про блукаючий нерв і грудну жабу, лікування нецукрового діабету, туберкульозу, непрохідності кишок, хвороб нирок, грипу і запалення легенів. Він першим визначив клінічну відмінність між крупозною, катаральною і грипозною пневмонією; описав симптомокомплекс внутрішньочеревних зрощень, що дало змогу діагностувати хворобу при фізикальному обстеженні; встановив прижиттєвий діагноз тромбозу ворітної і селезінкової вен.

Дуже цікавим є розділ словника про малодосліджені постаті. Завдяки ретельним пошукам авторського колективу є надія, що з незнаних вони перейдуть у відомі. Це, зокрема, наприклад, біографічний етюд, присвячений М.В. Ложкіну, який працював лікарем у м. Новгороді, а також понад 25 років – у Полтавській психіатричній лікарні, був членом Товариства полтавських лікарів (1884), учасником 4-го з'їзду земських лікарів та представників повітових земств Полтавської губернії, займався благодійністю. Він є одним із засновників фонду при «Братстві опіки над душевнохворими та їх родичами». На кошти його родини та окремих співробітників побудовано церкву на території лікарні. Після смерті М.В. Ложкіна фонд був названий на його честь.

Вартий уваги і матеріал про Д.Л. Пенчехова – уродженця Поділля, фельдшера за фахом, який працював у Кам'янець-Подільській губернській лікарні, а з 1877 р. – фельдшером очного відділення Київського військового госпіталю. У 1881 р. він розпочав свою діяльність в очній клініці Київського університету під керівництвом професора А.В. Ходіна, який присвятив понад 20 років. Д.Л. Пенчехов багато зробив для збереження та розвитку бібліотеки Київської фельдшерської школи, був засновником, хранителем та її керівником. Він запропонував надати матеріальну допомогу родинам фельдшерів, які загинули, виконуючи свої професійні обов'язки, і започаткував цю справу у вигляді пожертвування грошей.

І ще декілька слів про М.К. Саковича, який, як і А.П. Чехов, працював лікарем, ніс людям добро, переморюючи власну недугу. Тут згадується роман Е. Ремарка «Три товариші» про фтизіатричні драми.

Загалом, у розділі «Сторінками маловідомих біографій» подано 244 життєписи, зібрані буквально по крупицях з великої кількості джерел.

Праця, про яку ми розповіли лише в деяких деталях, – плід наполегливої невтомної пошукової роботи, в якій натхнення поєднується з абсолютною точністю наведених даних, що є непорушним законом біобібліографічного жанру і смолоскипом Бібліотеки. Зараз продовжується робота над третім томом словника, який демонструє досягнення та професіоналізм співробітників Бібліотеки по вул. Л. Толстого.

Підготував **Юрій Віленський**